



ความกตัญญูกับคุณค่าทางจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท Gratitude and Ethical Value in Theravada Buddhism

วรรณิ เฉิน Wannee Chen

คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: wannee@qbtest.co.th

Received April 15, 2026; Revised April 24, 2026; Accepted: August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความกตัญญูกับคุณค่าทางจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยใช้เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ความกตัญญู (การรู้คุณ) ถูกวางเป็นหลักจริยธรรมที่สำคัญ การศึกษาได้จำแนกความกตัญญูออกเป็นสองมิติหลัก คือ 1. ความกตัญญูในฐานะคุณธรรม พิจารณาในระดับปัจเจกบุคคล โดยถือเป็นคุณลักษณะขั้นสูงของผู้มีปัญญาหรือที่เรียกว่า สัตบุรุษ ซึ่งประกอบด้วยความกตัญญูต่เวทิตะ คุณธรรมนี้ปรากฏในอริยบุคคลผู้เป็นต้นแบบ เช่น พระโพธิสัตว์และพระอรหันต์ การปฏิบัติความกตัญญูจึงเป็นเครื่องมือในการพัฒนาจิตใจและส่งเสริมความเป็นคนดี 2. ความกตัญญูในฐานะจริยธรรม พิจารณาในระดับสังคม คือการประพฤติปฏิบัติเพื่อตอบแทนบุญคุณต่อกัน ซึ่งถูกมองผ่านกฎเกณฑ์ทางสังคมและหลักธรรม เช่น ทิศา 6 ที่กำหนดหน้าที่ของบุตรและบิดามารดาต่อกัน หลักปฏิบัตินี้ช่วยสร้างความสัมพันธ์เชิงจริยธรรมและนำไปสู่ความสงบสุขในสังคม ส่วนคุณค่าทางจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทถูกตรวจสอบผ่าน 3 องค์ประกอบ คือ เจตนา คือแรงจูงใจที่ดีหรือไม่ดี ซึ่งกุศลต้องประกอบด้วยความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง, กรรม คือการกระทำที่ตั้งอยู่บนสัมมาทิฐิหรือมีจาทิฐิ, และผลกรรมคือสุคติหรือทุคติ ดังนั้น บทบาทของความกตัญญูจึงมีคุณค่าในสองระดับ ระดับบุคคล คือเป็นรากฐานของคุณธรรมในการพัฒนาคุณภาพจิตใจ และ ระดับสังคม คือเป็นหลักปฏิบัติที่ค้ำจุนสังคมให้เกิดความสัมพันธ์เชิงศีลธรรม การปฏิบัติความกตัญญูอย่างถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) จึงเป็นแนวทางสู่การยกระดับชีวิตและสังคมโดยรวม

คำสำคัญ: ความกตัญญู; คุณค่าทางจริยธรรม; พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

The objective of this article is to investigate and analyze gratitude (kataññū) and its ethical value within Theravada Buddhism, utilizing relevant documents and research. The findings indicate that, within Theravada Buddhism, gratitude (the recognition of beneficence) is established as a fundamental ethical principle. The

study categorizes gratitude into two primary dimensions: Gratitude as a Virtue (Dhamma): Considered at the individual level, it is regarded as a sublime characteristic of the wise, known as the Sattapurisa (Good Person), which encompasses kataññū (knowing the debt of gratitude) and katavedī (repaying the debt of gratitude). This virtue is manifested in exemplary noble individuals (Ariya-puggala) such as the Bodhisattas and Arahants. The practice of gratitude thus serves as a means for mental development and the promotion of moral integrity. Gratitude as an Ethic (Cariyā): Considered at the social level, it involves the practice of reciprocating benevolence towards one another. This is viewed through social norms and doctrines, such as the Six Directions (Disa), which stipulate the mutual duties of children and parents. This principle of practice helps establish ethical relationships and contributes to social harmony and peace. The ethical value within Theravada Buddhism is examined through three components: Cetanā (Intention): The motivation, whether wholesome or unwholesome, where Kusala (skillful action) must be accompanied by non-greed (Alobha), non-hatred (Adosa), and non-delusion (Amoha). Kamma (Action): The deed based on either Right View (Sammā-diṭṭhi) or Wrong View (Micchā-diṭṭhi). Kamma-phala (Consequence of Action): Leading to a happy destiny (Sugati) or a woeful destiny (Duggati). Consequently, the role of gratitude possesses value at two levels: at the individual level, it is the foundation of virtue for the enhancement of mental quality; and at the social level, it is a principle of practice that sustains society by fostering moral relationships. Therefore, the correct practice of gratitude (Sammā-diṭṭhi) is a pathway towards the elevation of individual life and society as a whole.

Keyword: Gratitude; Ethical Value; Theravada Buddhism

บทนำ

สังคมไทยประกอบไปด้วยหลักปฏิบัติที่สืบทอดกันมาผ่านหลักจริยธรรมที่แฝงไว้ในหลักวิถีชีวิตที่เชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคลเข้ากับผู้อื่น ซึ่งจริยธรรมเหล่านี้จะถูกสอนผ่านหลักการทางศาสนา ทั้งในส่วนที่เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการแก้ปัญหาหรือความทุกข์ โดยจะพบว่าบุคคลที่ถูกอธิบายด้วยหลักการดังกล่าวได้ถูกนำเสนอผ่านคำว่า คนดี ที่ปรากฏในฐานะของบุคคลผู้เป็นต้นแบบของการปฏิบัติตนที่มักจะมีการอ้างถึงผ่านบุคคลต่างๆ ในพระพุทธศาสนาจะเรียกคนดีนั้นว่า สัตบุรุษ ดังในข้อความว่า คนกตัญญู เป็นคนกตเวที ความเป็นคนกตัญญู ความเป็นคนกตเวที สัตบุรุษทั้งหลายย่อมสรรเสริญ ความเป็นคนกตัญญู และความเป็นคนกตเวทีทั้งหมดนี้เป็นภูมิสัตบุรุษ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 20 ข้อ 33 หน้า 77, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การที่พระพุทธศาสนากล่าวถึงคนดีบนฐานของกตัญญูจึงเป็นแนวทางการเชื่อมโยงระหว่างคนดีผู้เป็นครูอาจารย์หรือศาสดาของเรา การกตัญญูต่อท่านเหล่านั้นด้วยการปฏิบัติตามคุณธรรมของ



ท่าน เป็นการบูชาท่านด้วยการปฏิบัติ และเข้าใจความเป็นกัลยาณมิตรตลอดจนคำสอนของท่าน ทว่า ครูเหล่านั้นทำหน้าที่เป็นผู้บอก เป็นผู้แนะนำพรัาสอน แต่เราต้องทำความเข้าใจด้วยตนเอง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552) ซึ่งรูปแบบดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นผ่านการแสดงถึงความกตัญญูนั้นในทุกๆ คำสอน และการปฏิบัติตามคำสอนนั้น

แต่ปัจจุบันนั้นมีการอธิบายถึงความกตัญญูในรูปแบบที่แตกต่างไปจากเดิม โดยมองว่าความกตัญญูได้ถูกมองว่าเป็นสิ่งดีต่อสุขภาพจิตและสุขภาพใจ อีกทั้งยังช่วยกระชับความสัมพันธ์ในครอบครัว และเป็นการทำให้เห็นคุณค่าระดับบุคคลที่สอนหลักปฏิบัตินี้สืบกันมาว่า “บุรุษพึงพักอยู่ในเรือนของบุคคลใดตลอดราตรีหนึ่ง หรือพึงได้ข้าวน้ำในที่ไหนใด ไม่ควรคิดชั่วต่อบุคคลนั้นแม้ด้วยใจ” เพราะการทำเช่นนั้น เท่ากับเป็นการขัดกับหลักกตัญญู ซึ่งท่านบอกว่าเป็นเรื่องที่ “น่าติเตียนคนที่ไม่รู้คุณค่าที่เขาทำแล้ว ผู้ไม่ทำคุณให้ใคร และผู้ไม่ทำตอบแทนคุณที่เขาทำก่อน ความกตัญญูไม่มีในคนใด การคบคนนั้นย่อมไร้ประโยชน์ (พระครูเกษมศตคุณ (เขมวีโร), 2558) แต่การถูกปลูกฝังจากการเลี้ยงดูด้วยฐานความเชื่อของความกตัญญูได้ถูกมองจากนักวิจัยว่าเป็นเรื่องการลงทุนระยะยาวของพ่อแม่ ลูกไม่ต่างจากทรัพย์สินที่ถูกพ่อแม่ลงทุน ทำให้ลูกหลายรู้สึกถึงสภาวะเป็นหนี้ทางใจ ทำให้เกิดความคิดว่า กตัญญูคือการเป็นหนี้ แต่มุมมองนี้ถูกมองว่าคนสมัยใหม่พยายามจะมองปัญหาส่วนตัวมากกว่าจะสนใจสังคมที่กำลังมีปัญหาเรื่องผู้สูงอายุและบ้านพักคนชราที่ถูกมองว่าเป็นสถานที่ไร้หวังสำหรับลูกหลานที่ไม่มีปัญญาเลี้ยงดู การมุ่งไปที่ปัญหาของความกตัญญูจึงเป็นสิ่งที่ควรเข้าใจและมองว่าเป็นความดีมากกว่าจะมองไปที่การเป็นภาระ (Thanet Ratanakul, 2565)

จากปัญหาดังกล่าวนี้เองได้สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงแนวคิดจากรูปแบบเดิมผ่านการมองว่า กตัญญูคือการเป็นหนี้ หรือการมองว่ามุมมองนั้นเป็นการปิดภาระของเหล่าคนรุ่นใหม่จึงควรมองว่ากตัญญูเป็นความดีอย่างที่ศาสนาพยายามอธิบาย จึงนำไปสู่การต้องการศึกษาเรื่องบทบาทความกตัญญูกับคุณค่าทางจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

แนวคิดเรื่องความกตัญญูในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ความกตัญญูหมายถึงการรู้สิ่งที่ผู้อื่นกระทำต่อเรา ถือเป็นคุณธรรมและจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยจะพบวิธีการอธิบายถึงลักษณะความกตัญญูในรูปแบบหลักธรรม ดังนี้

1. ความกตัญญูในฐานะคุณธรรม คำว่า คุณธรรมนั้นเป็นลักษณะที่อยู่ในบุคคลนั้นๆ โดยอาจจะถือว่าลักษณะนั้นเป็นองค์ประกอบที่แยกบุคคลออกจากกัน โดยจะพบคุณลักษณะดังกล่าวนี้ประกอบในความเป็นมนุษย์ ดังข้อความว่า ผู้ใดเป็นธีรชน เป็นคนกตัญญูทเวที คบหากัลยาณมิตร มีความรักดีมั่น กระทำกิจเพื่อผู้ตกทุกข์ด้วยตั้งใจจริง คนอย่างนั้น ท่านเรียกว่า สัตบุรุษ ((พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 27 ข้อ 2466 หน้า 541, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การเป็นสัตบุรุษคือผู้มีปัญญาหรือคนดีในทางพระพุทธศาสนาจึงมีความกตัญญูประกอบด้วย การเข้าใจว่าความกตัญญูความกตัญญูถือเป็นคุณธรรมขั้นสูง โดยเป็นลักษณะของบุคคลที่เชื่อมโยงไปถึงบุคลิกลักษณะของบุคคลอย่างพระโพธิสัตว์ เช่นสุวรรณสามที่มีความกตัญญูต่อบิดาและมารดาจนลมหายใจสุดท้าย รวมถึงพระอรหันต์อย่างพระสารีบุตรเป็นผู้ได้รับการยกย่อง ทั้งนี้เนื่องมาจากการจำได้ถึงความดีที่พราหมณ์แก่ผู้หนึ่งใส่บาตรหนึ่งทัพพี แล้วเมื่อพราหมณ์นั้นจะเข้ามาบวชแต่ไม่มีใครยอมบวช จนพระพุทธองค์ตรัสถามพระสารีบุตรว่า “เธอรสีกความดีอะไรของพราหมณ์นั้นได้” “พระองค์

ผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์เที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์นี้ พราหมณ์นั้นได้ถวายภิกษาทัพพีหนึ่ง ข้าพระองค์ระลึกความดีนี้ของพราหมณ์นั้นได้ พระพุทธเจ้าข้า” “ดีละๆ สารีบุตร จจริงอยู่ สัตบุรุษทั้งหลายเป็นผู้กตัญญูกตเวที สารีบุตร ถ้าเช่นนั้น เธอจงให้พราหมณ์นั้นบรรพชาอุปสมบทเถิด” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 69 หน้า 97-98, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การนำเอาราทพราหมณ์เข้ามาบวชจึงเป็นการแสดงให้เห็นลักษณะของพระอรหันต์ที่จะรู้คุณ แม้เพียงเล็กน้อยจึงสามารถตอบแทนแก่ผู้มีพระคุณนั้นได้ เช่นกันหากพิจารณาความกตัญญูในแง่นี้เป็นลักษณะของปัจเจกบุคคลที่ถูกมองว่า การเป็นคนดีคือการเป็นคนที่มีบุคลิกลักษณะที่สอดคล้องกับบุคลิกลักษณะของบุคคลต้นแบบอย่างพระพุทธเจ้า พระโฬสัสถ์และพระอรหันต์จึงเป็นการมุ่งไปที่วิธีการปฏิบัตินี้เป็นเครื่องส่งเสริมความเป็นคนดี เช่นกันหากบุคคลไม่สามารถปฏิบัติได้ทั้งนี้ก็จะกลายเป็นคุณลักษณะอีกแบบหนึ่งอย่างพวกมิตรเทียมที่ประกอบด้วย ผู้ถือเอาประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว สูญเสียน้อย ประโยชน์จะได้มาก เมื่อตัวเองมีภัยจึงทำกิจของเพื่อน และเวลาคบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 254 หน้า 207, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในลักษณะของมิตรที่ถูกกล่าวถึงผ่านการไม่แสวงหาประโยชน์ฝ่ายเดียวจึงเป็นการปฏิบัติต่อกันในแง่ของความหมายของกตัญญูได้เช่นกัน แต่ลักษณะของมิตรในที่นี้อาจรวมถึงการเป็นมิตรกับผู้อื่นและผู้อื่นเป็นมิตรได้เช่นกัน อีกทั้งมิตรนี้เองได้ถูกอธิบายแยกไปสู่การเป็นคนพาลและบัณฑิตที่กล่าวถึงการไม่ควรคบคนพาลและควรคบบัณฑิตนั้นก็มาจากการคุณลักษณะของความกตัญญูที่ปรากฏอยู่ในบุคคลนั้นเช่นกัน ทั้งนี้คุณธรรมได้ถูกอธิบายให้เห็นลักษณะบุคคลเชิงปัจเจกอันแสดงถึงความเป็นคนดีหรือไม่ดีตามหลักพระพุทธศาสนาอีกด้วยนั่นเอง

2. ความกตัญญูในฐานะจริยธรรม เป็นการกล่าวถึงการประพฤติหรือปฏิบัติตามหลักความกตัญญูนั้นจะปรากฏในการตอบแทนบุญคุณต่อบุคคลอื่น ซึ่งลักษณะดังนี้จะพบได้ว่า ต้องการมีทำบุญต่อกันก่อน ดังข้อความในรัตนสูตรที่กล่าวเชิงสอนเทวดา ให้สร้างความเมตตาคุ้มครองรักษาหมู่มนุษย์ซึ่งทำพลีให้ทั้งกลางวันและกลางคืน การแผ่ส่วนบุญให้หรือให้มีส่วนร่วมในการทำความดี (ปิตติทาน) ก็เป็นความหมายแบบพุทธ อย่างหนึ่งของพลี และหมายความว่า พวกมนุษย์มีอุปการะแก่พวกเทวดาส่วนเทวดาที่ได้รับพลี จึงควรมีความกตัญญู ช่วยคุ้มครองรักษาพวกมนุษย์ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2562) การนำเอาความกตัญญูมาเป็นหลักปฏิบัตินั้นถูกมองเป็นเรื่องทางสังคมที่ถูกมองผ่านกฎเกณฑ์ที่ปฏิบัติต่อกัน อย่างกรณีทศ 6 ที่กล่าวถึงการที่บุตรจะปฏิบัติต่อพ่อแม่ 5 อย่าง คือ 1. ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ 2. จักทำกิจของท่าน 3. จักดำรงวงศ์ตระกูล 4. จักประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท 5. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน และพ่อแม่จะต้องอนุเคราะห์ลูก 5 อย่างเช่นกันคือ 1. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว 2. ให้ตั้งอยู่ในความดี 3. ให้ศึกษาศิลปวิทยา 4. หาภรรยา(สามี) ที่สมควรให้ 5. มอบทรัพย์สมบัติไว้ในเวลาอันสมควร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 267 หน้า 212-213, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การปฏิบัติต่อกันในฐานะผู้ให้และผู้รับในเชิงสังคมถือเป็นการปฏิบัติที่ถูกอธิบายถึงจริยธรรมที่ถูกมองว่าเป็นหลักที่ควรปฏิบัติไม่ให้อาตมา ตามข้อความตอนท้ายสังคัลลสูตรที่ว่า “คนมีความประพฤติไม่ขาดตอน มีปัญญาเช่นนั้น ย่อมได้ยศ คนชอบสงเคราะห์ ชอบสร้างไมตรี รู้เรื่องที่เขายก ปราศจากความตระหนี่ เป็นผู้ชอบแนะนำชี้แจงแสดงเหตุผล เช่นนั้น ย่อมได้ยศ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 273 หน้า 217, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การที่สังคมแสดงถึงความกตัญญู



ระหว่างคนต่อครอบครัว คนต่อบุคคลอื่นๆ เป็นการแสดงออกถึงการที่บุคคลเอื้อเฟื้อต่อกันผ่านหลักธรรมที่โยงบุคคลที่ปฏิบัติต่อกันนั้นจะนำผลให้สังคมเกิดความสงบสุขและอยู่ร่วมกันด้วยดี แต่หากไม่มีหลักธรรมในการโยงกันไว้ก็จะทำให้สังคมประสบความวุ่นวาย อีกทั้งยังนำไปสู่การทำร้ายกันและวุ่นวายไม่สิ้นสุด

แนวคิดเรื่องคุณค่าจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

คุณค่าทางจริยธรรมมาจากการตรวจสอบว่า สิ่งดีคือสิ่งที่เป็นกุศล สิ่งไม่ดีคือสิ่งที่ไม่เป็นกุศล โดยเบื้องต้นการพิจารณานี้มาจาก 3 เรื่อง คือ เจตนา กรรมและผลกรรม ดังนี้

1. คุณค่าทางเจตนา เจตนาเป็นฐานของความดีและความรู้สึกว่าดีในการทำกรรมแต่ละอย่าง กล่าวคือ เจตนาว่าเป็นกรรม เพราะบุคคลคิดแล้วจึงกระทำการด้วยกาย ด้วยวาจาด้วยใจ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 334 หน้า 369, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ฉะนั้น พุทธจริยศาสตร์พิจารณาความดีในแง่ของเหตุอันสั่งสมเจตนาที่เป็นกุศล แต่ที่น่าสังเกตคือว่า ความดีนั้นไม่ใช่การทำดีแต่เป็นการสร้างเจตนาที่ดีด้วยการละเว้นจากความชั่ว เพราะหลักเกณฑ์การอธิบายความดีนั้นต้องสอดคล้องกับการฝึกฝนใจให้หลีกเลี่ยงความชั่วก่อน วิธีการนี้ปรากฏดังคำอธิบายดังคำอธิบายของพระสิริมังคลาจารย์ในมังคลัตถปิณีว่า เหตุใดในมงคลสูตรจึงกล่าวถึงการไม่เสพคนพาลก่อนการเสพบัณฑิต เพราะถ้าพระพุทเจ้าตรัสถึงการเสพบัณฑิตก่อน ความหมายของคนพาล คนทั่วไปจะไม่เข้าใจ พระพุทเจ้าทรงประสงค์จะให้คนทั่วไปเข้าใจการเสพคนพาลก่อน เพราะเมื่อเข้าใจการไม่เสพคนพาลก็จะเข้าใจการเสพบัณฑิตไปด้วย (สิริมังคลาจารย์, 2550) เจตนาที่เรียกในสมัยปัจจุบันว่า แรงจูงใจ โดยจะพบว่า มนุษย์มีแรงจูงใจตามธรรมชาติ แต่แรงจูงใจนั้นเป็นผลมาจากร่างกายก่อนที่ต้องการเสพเสวยวัตถุ เช่น อากาศหิว ร้อนหนาว เป็นต้น จึงต้องเกิดการบำบัดความทุกข์ดังกล่าว อากาศทุกข์จากการหิวและการกระทบอากาศรอบตัวแล้ว ร้อนหรือหนาวนั้นล้วนเป็นปกติ แต่แรงจูงใจที่จะบำบัดความทุกข์เหล่านี้ต่างหากที่นำไปสู่การต้องการที่เรียกว่า ตัณหา ซึ่งเป็นอาการของคนที่รักสุขเกลียดทุกข์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 16 ข้อ 243 หน้า 97-98, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การกำหนดแรงจูงใจที่ผูกพันกับตัณหาเพื่อบำบัดความทุกข์ที่เกิดขึ้นจึงเป็นการสร้างเงื่อนไขของความชั่วแบบอกุศลกรรม แต่หากมีแรงจูงใจที่ดีก็สามารถจะนำตัวไปสู่กุศลได้เช่นกัน ปีเตอร์ อาร์วี (Peter Harvey) ได้เสนอการพิจารณาเจตนาในการกระทำใดดี (กุศล) หรืออะไรไม่ดี (อกุศล) ว่าแรงจูงใจหรือเจตนาของการกระทำ เจตนาหรือแรงจูงใจที่เป็นกุศลคือว่าดี ที่ประกอบด้วยอกุศลถือว่าไม่ดี ความดีก็คือกุศลมูลที่ประกอบด้วยความไม่โลภ ไม่โกรธ และไม่หลง (Peter Harvey, 2000) การที่จะมีการตรวจสอบทางจริยธรรมว่าอะไรดีหรืออะไรไม่ดี จึงมาจากการตรวจสอบทางด้านเจตนาเป็นอันดับแรก

2. คุณค่าทางด้านกรรม กรรมคือการกระทำ ในพระพุทธศาสนาเถรวาทมองว่า กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความไม่โลภ เกิดแต่ความไม่โลภ มีความไม่โลภเป็นเหตุ มีความไม่โลภเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมนั้นไม่มีโทษ กรรมนั้นมีสุขเป็นผล กรรมนั้นเป็นไปเพื่อความดับกรรม กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความไม่โกรธ เกิดแต่ความไม่โกรธ มีความไม่โกรธเป็นเหตุ มีความไม่โกรธเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นกุศล กรรมนั้นไม่มีโทษ กรรมนั้นมีสุขเป็นผล กรรมนั้นเป็นไปเพื่อความดับกรรม กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป กรรมใดที่บุคคลทำด้วย

ความไม่หลง เกิดแต่ความไม่หลง มีความไม่หลงเป็นเหตุ มีความไม่หลงเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นกุศล กรรมนั้นไม่มีโทษ กรรมนั้นมีสุขเป็นผล กรรมนั้นเป็นไปเพื่อความดับกรรม กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป ธรรมชาติ 3 อย่างนี้เป็นเหตุให้เกิดกรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 20 ข้อ 551 หน้า 249-250, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ส่วนกรรมที่ตรงข้ามจากนี้ถือว่าเป็นอกุศล และอีกอย่างการกระทำดีหรือไม่ดีอาศัยหลักของสัมมาหรือมิจฉา กล่าวคือ หากทำด้วยดีจะเรียกว่า สัมมาทิฐิ หากทำไม่ดีจะเรียกว่า มิจฉาทิฐิ ด้วยปรากฏตามข้อความว่า "ก็สัมมากัมมันตะที่ยังเป็นสาสวะเป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลแก่ชั้น (ในชาตินี้และชาติหน้า) คือ เจตนาจงดเว้นจากปาณาติบาต จงดเว้นจากกามเมโสุมจจาจาร นีสัมมากัมมันตะที่ยังเป็นสาสวะเป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลแก่ชั้น...สัมมากัมมันตะของพระอริยะที่ไม่มีกิเลส (อนาสวะ) เป็นโลกุตระ คือ ความงดความเว้น เจตนาจงดเว้น จากกายทุจริตทั้ง 3 ของภิกษุผู้มีจิตไกลข้าศึก มีจิตหาอาสวะมิได้ พรั่งพร้อมด้วยอริยมรรค เจริญอริยมรรคอยู่นี้แล สัมมากัมมันตะของพระอริยะที่เป็นอนาสวะ เป็นโลกุตระ เป็นองค์มรรค (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 14 ข้อ 272-273 หน้า 148, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในส่วนของศีลและกรรมบถข้ออื่นๆ ก็อาศัยมัชฌิมาปฏิปทาเป็นองค์ประกอบด้วยจำนำไปสู่ผลที่เป็นทั้งในโลกนี้และโลกหน้า รวมถึงเหนือโลก (โลกุตระ) คือพระนิพพานในที่สุด (Peter Harvey, 2000) ส่วนการทำไม่ดีในที่นี้ก็คือการทำให้ขัดขวางต่อการรู้แจ้ง ซึ่งในมัชฌิมาปฏิปทาก็คือการหมกหมุ่นในกาม (กามสุขัลลิกานุโยค) และการปฏิบัติให้ตนเองทุกข์ (อัตตakilมัตถานุโยค) เพราะการประกอบตนให้พัวพันด้วยกามสุขในกาม เป็นธรรมอันเลว เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และการประกอบความเหินห่างแค้น เป็นความลำบาก ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ส่วนการจะปฏิบัติให้ถูกต้องก็คือ มัชฌิมาปฏิปทาที่ ไม่เข้าไปใกล้ที่สุดสองอย่างนั้น นั่นพระตถาคตได้ ตรัสรู้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง ทำดวงตาให้เกิด ทำญาณให้เกิด ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบเพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 32 หน้า 16, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

3. คุณค่าทางด้านผลกรรม ผลดีในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทเรียกว่า สุตติ ส่วนผลไม่ดีเรียกว่า ทุกคติ โดยจะพบจากการที่ที่นั่นจะมีผลทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ดังข้อความในคาถาธรรมบทว่า "บุคคลทำกรรมใดแล้วย่อมเดือดร้อนในภายหลัง กรรมนั้นทำแล้วไม่ดี บุคคลมีหน้าชุ่มด้วยน้ำตา ร้องไห้อยู่ ย่อมเสพผลของกรรมใดกรรมนั้นทำแล้วไม่ดี บุคคลทำกรรมใดแล้ว ย่อมไม่เดือดร้อนในภายหลัง กรรมนั้นแลทำแล้วเป็นดี บุคคลอันปิติโสมนัสเข้าถึงแล้ว ย่อมเสพผลแห่งกรรมใด กรรมนั้นทำแล้วเป็นดี คนพาลย่อมสำคัญบาปประดุจน้ำหวาน ตลอดกาลที่บาปยังไม่ให้ผลแต่บาปให้ผลเมื่อใด คนพาลย่อมเข้าถึงทุกข์เมื่อนั้น" (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 15 หน้า 17, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) อีกส่วนคือผลที่เกิดขึ้นให้ผลเป็นสุขและทุกข์นั้นจะพบได้ผ่าน 3 ระดับ คือ

1) กามสุข เป็นความสุขทั่ว ๆ ไปที่นับว่ายังหยาบและไม่ยั่งยืน เป็นความสุขทางสังขมเป็นเรื่องทางกายหรือทางวัตถุ คือเป็นความสุขโสมนัสที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยกามคุณ 5 ประการ (รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส) ที่น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชัดให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 18 ข้อ 267 หน้า 296, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) พระพุทธศาสนาจึง



สอนในเรื่องการเสพความสุขจะเป็นไปได้ด้วยดีต้องมี “ศีล” เป็นหลักปฏิบัติ และให้มีสติอยู่เสมอไม่มัวเมาประมาท

2) ฌานสุข เป็นความสุขที่เกิดจากการที่จิตบรรลุสมาธิถึงระดับหนึ่ง มิได้เกิดจากประสาทสัมผัสทั้ง 5 (ตา หู จมูก ลิ้น กาย) ที่เสพเสวยกับกามคุณทั้ง 5 (รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส) แต่เป็นการรับรู้จากจิตเป็นความนึกคิด มโนภาพ หรือสภาวะอะไรบางอย่าง ที่เกิดจากการบรรลุรูปฌาน 4 และอรุณฌาน 4 (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 18 ข้อ 267 หน้า 296-299, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ฌานสุขนี้แม้จะมีมีความสุขเกิดจากวัตถุ แต่ก็ยังต้องการบางสิ่งมาสนอง จึงเป็นเหตุให้เกิดความยึดมั่น หรืออุปาทานดังนั้นก็จึงไม่เป็นความสุขขั้นสูงสุด กล่าวคือ เป็นความสุขที่ปราณีตกว่ากามสุขแต่ยังมีสุขที่เหนือกว่า

3) นิพพานสุข เป็นความสุขขั้นสูงสุด เรียกอีกว่า สัญญาเวทิตินิโรธ (สมาบัติที่ดับสัญญาและเวทนา เป็นสมาบัติสูงสุดที่พระอนาคามีกับพระอรหันต์เท่านั้นทำให้เกิดขึ้น) (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 18 ข้อ 267 หน้า 299, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เป็นประสบการณ์ที่รู้ได้เฉพาะตน เป็นสภาวะที่สิ้นราคะ โทสะ โมหะ หรือเป็นการเห็นโลกตามที่มันจริง มิใช่เห็นโลกตามที่เรายากให้เป็น การควบคุมกิเลสตัณหาไว้ได้ จะทำให้คนเห็นโลกตามจริง (Peter Harvey, 2000)

จากผลที่ปรากฏนี้จึงเป็นการให้เห็นคุณค่าของการปฏิบัติทางจริยธรรมใดก็ตามในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทต้องมีผลทั้งสิ้น หากบุคคลนั้นทำด้วยเจตนาและมีการกระทำที่ผ่านกระบวนการทางด้านสมาธิหรือมิจฉา ก็จะต้องปรากฏผลตามมาทั้งสิ้น

บทความความกตัญญูกับคุณค่าทางจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การเข้าใจว่าบุคคลแต่ละคนนั้นมีบทบาทหรือหน้าที่รับผิดชอบต่อสิ่งที่เราเป็นหรือสังคมให้ เป็น รวมถึงสิ่งที่ทำต่อหน้าที่นั้น หากกล่าวผ่านความกตัญญูที่มีคุณค่าต่อการปฏิบัติของบุคคลในพระพุทธศาสนาเถรวาท จะได้วิเคราะห์ ดังนี้

1. คุณค่าระดับบุคคล ความกตัญญูเป็นเรื่องของบุคคลที่จะต้องระลึกรู้ หากพิจารณาจากระดับบุคคลจะพบว่า กุศลได้ถูกพิจารณาจากความหมายของที่แสดงถึงสถานะของบุคคลที่มีลักษณะคือ 1) ความฉลาด ภูมิปัญญา 2) ผู้เชี่ยวชาญด้านคาถาและการประกอบพิธีกรรม ซึ่งหมายถึงพวกพราหมณ์ที่ถือว่าเป็นคนมีปัญญา 3) ผู้ได้สมาธิหรือกลุ่มนักบวชผู้ปฏิบัติตน อ้างถึงการมีศีล เช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้าแสดงไว้ว่าพระองค์มีมหาศีลในพรหมชาลสูตร 4) กุศลในยุคสมัยหลังของชาวพุทธและศาสนาเซนที่กลายมาเป็นพื้นฐานของการอ้างถึงบางสิ่งที่เป็นกุศลหรือความดี ฉะนั้น “กุศล” ที่ตรงตัวที่สุดจึงเป็นการกล่าวถึง “ความดี” เพราะความดีนั้นถูกสร้างจากคามมีปัญญาที่พัฒนาจากคุณค่าต่างๆ ของผู้มีศีลธรรมหรือเหล่าศาสนาทั้งหลาย ขณะที่ในคัมภีร์อภิธรรมมักจะใช้คำว่า กุศล หมายถึง “ไม่มีโทษ” (Peter Harvey, 2000) จึงสะท้อนว่าคนที่กตัญญูจะถูกมองเชิงอุดมคติผ่านการแสดงออกที่ยากต่อการปฏิบัติ ตามที่ท่านพุทธทาสภิกขุ มองว่า “การที่จะรู้จักโลกหรือสิ่งทั้งหลายทั้งปวงดีว่าอะไรเป็นอะไรนั้น จำต้องมีการทำสิ่งซึ่งเป็นหน้าที่ของตนให้ลุล่วงไปด้วยดีเสียก่อน การที่คนเราคนหนึ่งๆ ทำหน้าที่ซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของตน โดยเฉพาะกับอาชีพให้ลุล่วงไปด้วยดี ไม่มีมลทิน ต่างพร้อมนั้นแหละย่อมเป็นการเพียงพอที่จะทำให้รู้จักว่าอะไรเป็นอะไรอย่างไม่น้อยที่เดียว

โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็รู้จักชีวิตจิตใจของคนเรา การที่คนปฏิบัติหน้าที่ หรือประกอบอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งมีอุดมคติอยู่อย่างสุดความสามารถนั้นนับว่าเป็นการประพฤติธรรมอย่างเต็มตัวอย่างหนึ่ง ฉะนั้น จึงไม่ควรทำด้วยความรู้สึกแต่เพียงว่า เป็นการจำเป็นจะต้องหาเลี้ยงชีพ แต่ควรทำด้วยความรู้สึกที่สูงขึ้นไปกว่านั้น คือรู้สึกว่าเป็นบทเรียนที่มนุษย์เราจะต้องผ่านไปและจะต้องผ่านไปให้เป็นอย่างดีที่สุด แม้ว่าข้างหน้าจะเหนื่อยยาก ลำบาก ก็ยังจะเป็นการทำให้รู้จักสิ่งทั้งหลายถูกต้องดีขึ้นโดยเร็ว เป็นการประพฤติธรรมที่ยิ่งขึ้นไป” (พุทธทาสภิกขุ, 2549) การสะท้อนให้เห็นสำนึกที่สูงขึ้นไปกว่าการมีอยู่ทั่วไปจึงเป็นการสะท้อนให้เห็นลักษณะที่ทำให้ยาก เช่นเดียวกับคนที่มองความกตัญญูเป็นการต่างตอบแทนจึงถูกมองผ่านจิตใจที่ไม่ได้ถูกพัฒนา จึงจำเป็นต้องพัฒนาจิตใจตามหลักความกตัญญู เพื่อให้เกิดการมีจิตใจที่มีคุณธรรมเป็นหลักปฏิบัติที่พุทธทาสภิกขุมองผ่านการเป็นอยู่ว่า

“เศรษฐกิจปัจจุบันนั้นจะต้องเป็นประโยชน์ทั้งแก่มนุษย์และเทวดา ไม่ใช่ดีแต่พวกเทวดา แต่ไม่ดีกับมนุษย์คือคนยากจน เพราะคนยากจนถูกบีบด้วยเครื่องมือคือเศรษฐกิจ ผู้มีอำนาจเขาใช้เศรษฐกิจ เป็นเครื่องมือบีบคั้นคนที่ไม่มีอำนาจทางเศรษฐกิจ คำว่า เศรษฐกิจที่ดีที่สุดคือทำหน้าที่เลวร้ายที่สุดคือทำให้เดือดร้อน ระส่ำระสายกระวนกระวายกันไปทั่วทั้งโลกคือมองกันไปในทางที่ว่า โลกนี้มันขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจ แต่อาตมามองว่าเศรษฐกิจเป็นเรื่องของศีลธรรม ถ้าจะให้เข้ากันได้กับเขา จะต้องพูดเสียใหม่ว่า แม้สิ่งที่เรียกว่า เศรษฐกิจนั้นก็เป็นศีลธรรม หรือแม้สิ่งที่เรียกว่าศีลธรรมนั้นก็รวมสิ่งที่เรียกว่า เศรษฐกิจอยู่ด้วย เพราะคนเราเกิดมามีชีวิต ชีวิตอาศัยปัจจัยทั้งสี่ในทางร่างกายจึงตั้งอยู่ได้ ชีวิตอาศัยธรรมะเพื่อประโยชน์แก่จิตใจโดยตรง ถ้าเราสิ่งเหล่านี้เข้ามาจัดมาทำให้ถูกต้อง ชีวิตนี้จะเกิดเป็นผลกำไรขึ้นมาในตัวมันเองจนถึงที่สุด อย่างนี้เป็นศีลธรรมยิ่งกว่าศีลธรรม เป็นธรรมะที่สูงสุดในความเป็นมนุษย์ ถ้าจะพูดให้สั้นที่สุดในทัศนะของพุทธบริษัทแล้วก็จะพูดว่าการจัดให้ชีวิตได้รับสิ่งที่ที่ดีที่สุดคืออินพพาน” (พุทธทาสภิกขุ, 2549ข)

การสะท้อนว่าที่บุคคลมองความมีชีวิตที่ดีผ่านความร่ำรวยและมองทุกอย่างเป็นการแลกเปลี่ยนจึงทำให้ประสบปัญหา แต่หากย้อนมาคิดว่าชีวิตที่ได้มานั้นล้วนแต่ต้องอาศัยคนที่มีคุณธรรมกล่าวคือ พ่อแม่ต้องมีคุณธรรมจึงให้กำเนิดลูกและเลี้ยงดู หรือครูอาจารย์ต้องมีคุณธรรมจึงจะสอนให้ศิษย์มีความรู้ความสามารถได้ แต่หากไร้คุณธรรม ชีวิตก็เป็นไปได้อย่างยาก การรู้ตรงนี้จึงเป็นการสร้างชีวิตด้วยจิตใจ กล่าวคือ การรู้จักระลึกรู้ถึงในบุญคุณที่ได้รับจากบุคคลใดบุคคลหนึ่ง และหมายรวมถึงจากสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตอื่น ๆ ที่อยู่ในฐานะมีคุณแก่ตนจะมากจะน้อยก็ตาม แล้วหาโอกาสตอบแทนคุณนั้นตามกำลัง และความสามารถอย่างถึงที่สุด ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาถือว่ามีความสำคัญมาก ท่านสอนไม่ให้ละเลยโดยเด็ดขาด แม้จะเป็นเรื่องเล็กน้อยก็ตาม ในบาลีบางแห่งถึงกับบอกว่า “บุรุษพึงพักอยู่ในเรือนของบุคคลใดตลอดราตรีหนึ่ง หรือพึงได้ข้าวน้ำในที่ใด ไม่ควรคิดชั่วต่อบุคคลนั้นแม้ด้วยใจ” เพราะการทำเช่นนั้น เท่ากับเป็นการขัดกับหลักกตัญญู ซึ่งเป็นเรื่องที่ “น่าตีสยคนที่ไม่รู้คุณที่เขาทำแล้ว ผู้ไม่ทำคุณให้ใคร และผู้ไม่ทำตอบแทนคุณที่เขาทำก่อน ความกตัญญูไม่มีในคนใด การคบคนนั้นย่อมไร้ประโยชน์ (พระครูเกษมศตฺถุณ (เขมวีโร), 2558)

ความกตัญญูจึงเป็นรากฐานของคุณธรรมที่ถูกปฏิบัติในฐานะเป็นมนุษย์ที่จะต้องมึจิตใจที่มีคุณธรรมเป็นพื้นฐาน ยิ่งหากได้ปฏิบัติตามนี้ได้ถือว่าเป็นการยกระดับความรู้ที่ถูกอธิบายผ่านความดีและเป็นลักษณะบุคคลที่เดินตามอริยบุคคลในทางพระพุทธศาสนานั้นเอง



2. คุณค่าระดับสังคม หลักการที่จะต้องอยู่ร่วมกันตามที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง มาตรฐานทางสังคม คือ ตามบัญญัติทางศาสนา วัฒนธรรมประเพณี และสถาบันต่างๆ ทางสังคม เช่น กฎหมาย เป็นต้น ซึ่งขึ้นต่อการใคร่ครวญตรวจสอบกลั่นกรองของวิญญูทั้งหลาย ตามกาลสมัยที่จะมีให้ถือกันไปด้วยมโนหรือผิดพลาดคลาดเคลื่อน ตลอดจนการใคร่ครวญแล้วยอมรับหรือไม่ของวิญญูเหล่านั้นในแต่ละกรณี (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2562) โดยหลักการสำคัญของการอยู่ในสังคมคือการรู้จักผ่านคำว่า กตัญญูกตเวที ซึ่งความกตัญญูกตเวทีที่สมบูรณ์ต้องเป็นสัมมาทฐิคือถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ผิดกฎหมายบ้านเมือง ไม่ขัดระเบียบวินัย ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของสังคม (พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ชาติเมธี), 2549) ในแง่สังคมระดับครอบครัว ทุกคนต่างต้องรับผิดชอบกล่าวคือ บุตรธิดา มีหน้าที่ต่อมารดาบิดาในฐานะเป็นกตัญญูและกตเวทีบุคคล คือการรู้คุณและกระทำการตอบแทน การกระทำดังกล่าวคือคุณธรรมที่ได้รับการปลูกฝังจากมารดาบิดาให้เป็นนโนธรรม ซึ่งสามารถต่อต้านป้องกันมิให้บุตรธิดาเป็นบุคคลอกตัญญูและเป็นบุคคลที่ไม่รู้บุญคุณของผู้อื่น ซึ่งจะทำให้ประสบกับวิบากกรรมที่มีผลเผ็ดร้อน มารดาบิดา คือบุคคลผู้ประกอบด้วยคุณูปการของบุตรธิดา กล่าวคือเป็นพระพรหม (ผู้ทรงคุณธรรม) เป็นเทวดา เป็นผู้คุ้มครองรักษา เป็นบูรพาจารย์ (ครูคนแรก) เป็นพระอรหันต์ (เป็นเนื่อนาบุญอันประเสริฐ) ของบุตรธิดา (พระมหาภูเนต จันทร์จิต, 2541) และอีกส่วนในทางสังคมเราต่างต้องอยู่ร่วมกัน ตามแนวคำสอนเรื่อง “เสียว” และ “กตัญญู” มีลักษณะสอดคล้องกัน เป็นหลักธรรมที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ และมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพ และทางสังคม ซึ่งทุกฝ่ายต่างก็อิงอาศัยกัน อยู่ในฐานะมีบุญคุณต่อกัน และจะต้องแสดงออกเป็นการตอบแทนในลักษณะใดลักษณะหนึ่งตามสมควรแก่โอกาส และสถานะ แม้ในรายละเอียดจะมีการเน้นย้ำที่แตกต่างกันบ้าง แต่หลักการของคำสอนก็ยังสอดคล้องกัน หลักธรรมเรื่องความกตัญญู ได้รับการประยุกต์ใช้ในสังคมมาตั้งแต่อดีต กระทั่งถึงปัจจุบัน คุณธรรมข้อนี้ได้กลายมาเป็น “เสาหลัก” ที่จะช่วยพยุง หรือค้ำชูสังคมให้เกิดสันติสุข เกิดความร่มเย็น (พระมหาวิชิตพงษ์ ปญฺญาวชิโร (มะพารมย์), 2551) การนำเอาหลักความกตัญญูมาเป็นเสาหลักในการปฏิบัติต่อกันจึงเป็นแนวทางที่ถูกอธิบายเชื่อมโยงกับลักษณะวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันที่ไม่ใช่เพียงการอยู่กันโดยไม่มีคุณธรรมพื้นฐานสังคมใดๆ เกี่ยวข้อง แต่มาจากการที่มีผู้กระทำดีต่อและมีผู้กระทำกลับอันเป็นวิธีการทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงจริยธรรมที่สังคมจำเป็นจะต้องสร้างและปฏิบัติต่อกัน

ความกตัญญูที่มีคุณค่าระดับบุคคลได้ถูกพิจารณาผ่านการยกระดับการปฏิบัติของบุคคลให้มีศีลธรรมพื้นฐานเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพจิตใจด้วยการบ่มเพาะความรู้ที่เป็นความดี อีกทั้งในแง่ของสังคมยังเป็นการยกระดับไปสู่ความเป็นอุดมคติที่แต่ละคนล้วนมองความสัมพันธ์กันในแง่ของการทำความดีและรับผิดชอบต่อความดีที่มาจากหน้าที่ทางศีลธรรมนั้นประกอบกัน

องค์ความรู้ใหม่



ภาพ 1 การปฏิบัติความกตัญญูตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทจากระดับภายนอกสู่ภายในและสู่ความสมบูรณ์สูงสุด

การปฏิบัติความกตัญญูตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทจากระดับภายนอกสู่ภายในและสู่ความสมบูรณ์สูงสุด ประกอบด้วย

1. ระดับพื้นฐาน (สังคม) เริ่มต้นจากการปฏิบัติความกตัญญูในฐานะ จริยธรรมเชิงตอบแทน มุ่งที่การกระทำภายนอก ซึ่งเป็นการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และหน้าที่ทางสังคม เช่น หลักทศ 6 เพื่อให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และหลีกเลี่ยงผลกระทบที่ไม่ดี.

2. ระดับปัจเจกบุคคล (คุณธรรม) เป็นการยกระดับสู่การปฏิบัติความกตัญญูในฐานะ คุณธรรมเชิงการระลึกรู้ มุ่งที่เจตนาภายใน ผู้ปฏิบัติจะได้รับการยกย่องเป็น สัตบุรุษ หรือคนดี โดยเน้นการพัฒนาจิตใจให้เกิดกุศลมูล คือไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง และระลึกถึงคุณความดีที่ผู้อื่นทำ.

3. ระดับอุดมคติ (สูงสุด) เป็นระดับของการตระหนักรู้คุณค่าสูงสุดของชีวิต ซึ่งความกตัญญูถูกบูรณาการเข้ากับการปฏิบัติธรรมอย่างสมบูรณ์ ผู้ปฏิบัติจะมองการทำหน้าที่ด้วยอุดมคติสูงสุด นำไปสู่การบรรลุ นิพพานสุข ซึ่งเป็นความสุขขั้นสูงสุดและเป็นการสิ้นสุดแห่งทุกข์โดยสมบูรณ์

บทสรุป

ความกตัญญู ถือเป็นคุณธรรมและจริยธรรม ความกตัญญูในฐานะคุณธรรม ถูกพิจารณาในเชิงปัจเจกบุคคลว่าเป็นลักษณะของสัตบุรุษ หรือคนดีผู้มีปัญญา ซึ่งประกอบด้วยความกตัญญูทวนเวียนที่ คุณธรรมนี้เป็นลักษณะขั้นสูงที่ปรากฏในบุคคลต้นแบบ การเข้าใจความกตัญญูในแง่นี้เป็นการมุ่งไปที่ การปฏิบัติเพื่อส่งเสริมความเป็นคนดี ความกตัญญูในฐานะจริยธรรม เป็นการกล่าวถึงการประพฤติ หรือปฏิบัติตามหลักความกตัญญูในการตอบแทนบุญคุณต่อบุคคลอื่น ซึ่งถูกมองว่าเป็นเรื่องทางสังคม ผ่านกฎเกณฑ์ที่ปฏิบัติร่วมกัน เช่น หลักทศ 6 ที่กล่าวถึงหน้าที่ที่บุตรปฏิบัติต่อบิดามารดาและบิดา มารดาอนุเคราะห์บุตร คุณค่าทางจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทมาจากการตรวจสอบว่าอะไร



เป็นกุศล (ดี) หรืออกุศล (ไม่ดี) โดยพิจารณาจาก 3 เรื่องคือ เจตนา , กรรม , และผลกรรม เจตนาที่เป็นกุศลคือเจตนาที่ไม่ประกอบด้วยความโลภ ไม่โกรธ และไม่หลง ส่วนกรรมที่ดีคือการกระทำที่ประกอบด้วยกุศลมูล 3 ประการ และเป็นไปตามหลักสัมมากัมมันตะ ผลกรรมที่ดีเรียกว่าสุคติ ผลไม่ดีเรียกว่าทุคติ ซึ่งให้ผลเป็นสุขหรือทุกข์ใน 3 ระดับ คือ กามสุข, ฌานสุข, และนิพพานสุข ความกตัญญูมีคุณค่าในสองระดับคือ คุณค่าระดับบุคคล เป็นรากฐานของคุณธรรมที่ยกระดับการปฏิบัติของบุคคลให้มีจิตใจที่มีคุณธรรม คุณค่าระดับสังคม เป็นเสาหลักที่ช่วยค้ำชูสังคมให้เกิดสันติสุขและความร่มเย็น โดยเชื่อมโยงความสัมพันธ์เชิงจริยธรรมที่ทุกคนอิงอาศัยกันและตอบแทนกันตามสมควร กล่าวโดยสรุป ความกตัญญูจึงเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพจิตใจด้วยการบ่มเพาะความรู้ที่เป็นความดีในระดับบุคคล และยกระดับความสัมพันธ์ในสังคมไปสู่ความเป็นอุดมคติผ่านการรับผิดชอบต่อนานาชาติทางศีลธรรม

เอกสารอ้างอิง

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2552). *ความเป็นกัลยาณมิตรของหลวงปู่ชา*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: ผลิธัมม์.
- พระครูเกษมสวดคุณ (เขมวีโร). (2558). การศึกษาเปรียบเทียบคำสอนเรื่องกตัญญูในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดู. *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, 2558.
- พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ชาติเมธี). (2549). ความกตัญญูกตเวทีในฐานะคุณธรรมค้ำจุนสังคมจากมุมมองพระพุทธศาสนา. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.
- พระมหาภูเนต จันทรจิต. (2541). *หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล*.
- พระมหาวิชพงษ์ ญาณวชิโร (มะพารัมย์). (2551). การศึกษาเปรียบเทียบคำสอนเรื่องกตัญญูในลัทธิขงจื๊อกับในพระพุทธศาสนาที่มีต่อครอบครัว. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.
- พุทธทาสภิกขุ. (2549). *คู่มือมนุษย์ ฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2560). *อรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2562). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. พิมพ์ครั้งที่ 52. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.
- สิริมิ่งคลาจารย์. (2550). *มังคลัตถปิณี แปล เล่ม 1*. แปลโดย คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- Peter Harvey. (2000). *An Introduction to Buddhist Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press.



Thanet Ratanakul. (2565). คำว่า “กตัญญู” กำลังค้าคอนรุ่นใหม่ เมื่อลูกต้องแบกโลกทั้งใบของพ่อแม่. สืบค้นเมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2565, จาก <https://thematter.co/science-tech/the-problem-with-gratitude/10661>.

